

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.565.2(477:100)

Гультай М.М.,
суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ

На підставі методологічних підходів, закладених Європейською комісією за демократію через право, розглядаються поняття, види та засоби індивідуального доступу до конституційного правосуддя, визначається місце різних моделей конституційної скарги в їх системі, висловлюються окремі пропозиції щодо вдосконалення механізму індивідуального доступу до конституційного правосуддя в Україні через запровадження оптимальної моделі конституційної скарги.

На основании методологических подходов, заложенных Европейской комиссией за демократию через право, рассматриваются понятия, виды и средства индивидуального доступа к конституционному правосудию, определяется место различных моделей конституционной жалобы в их системе, высказываются отдельные предложения по усовершенствованию механизма индивидуального доступа к конституционному правосудию в Украине посредством внедрения оптимальной модели конституционной жалобы.

On the basis of methodology worked out by the European Commission for Democracy through Law the notion, types and means of individual access to constitutional justice are considered, the location of different models of constitutional complaint in their system is determined, some propositions on improvement of mechanism of individual access to constitutional justice in Ukraine through the introduction of optimum model of constitutional complaint are developed.

Постановка проблеми. П'ятнадцята річниця функціонування Конституційного Суду України (далі – Конституційний Суд) – це слушний час для підведення певних підсумків його діяльності та пошуку подальших шляхів вдосконалення національної системи конституційної юстиції. Одним з цих шляхів поза сумніву виступає розбудова системи індивідуального доступу до конституційного правосуддя, що є важливим засобом забезпечення прав і свобод особи, які гарантуються на конституційному рівні. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробила нещодавня Міжнародна конференція «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи (16 вересня 2011 року м. Київ) (далі – Конференція)[1].

Поряд з численними значущими науково-практичними напрацюваннями та рекомендаціями ця Конференція актуалізувала

проблему співвідношення індивідуального доступу до конституційного правосуддя та інституту конституційної скарги, сутність якої, за всієї різноманітності її моделей, зводиться до визнання за фізичними і юридичними особами права безпосереднього звернення до органів конституційного судочинства з письмовою заявою про перевірку конституційності законів та інших юридичних актів, що скасовують чи обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина.

Так, Голова Конституційного Суду А. Головін у своєму вступному слові зазначив: «Чинне вітчизняне законодавство не передбачає можливості звернення фізичних осіб до Конституційного Суду щодо конституційності законів та інших правових актів... Однак це не означає, що Конституційний Суд взагалі не може розглядати питання конституційності правових актів за зверненнями громадян... До того ж громадянин, чиї конституційні права порушені правовими актами чи діями з боку державної влади, окремих посадових осіб, має можливість реалізувати своє конституційне право на захист цих прав у Конституційному Суді за посередництвом Президента України, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Тому не можна погодитися з думкою окремих учених-конституціоналістів, що вітчизняне законодавство не передбачає механізму звернення громадян до єдиного органу конституційної юрисдикції. Інша річ, що цей механізм потребує суттєвого удосконалення, зокрема у напрямі розширення можливостей індивідуального доступу шляхом подання конституційної скарги» [2].

Натомість Голова Верховної Ради України В. Литвин фактично пов'язав проблему індивідуального доступу до конституційного правосуддя до інституту конституційної скарги. Спікер парламенту зазначив: «Більшість органів конституційної юрисдикції європейських держав надає, разом з прямим запитом державних органів, можливість звертатися до цих судів громадянам із питань порушення їхніх конституційних прав і свобод, тобто шляхом так званої індивідуальної конституційної скарги, що фактично і є виявом індивідуального доступу до органів конституційної юстиції» [3].

Ступінь наукової розробки теми. У вітчизняній конституційно-правовій думці проблема форм та засобів індивідуального доступу до конституційної юстиції та місця серед них конституційної скарги частково розглядається у працях провідних вітчизняних дослідників конституційного судочинства, серед яких – П. Євграфов, В. Кампо, О. Петришин, А. Портнов, А. Селіванов, В.Скомороха, А. Стрижак, М.Тесленко, П. Ткачук, В. Тихий, В. Шаповал, С. Шевчук та ін.

Європейська комісія за демократію через право (далі – Венеціанська комісія) підготувала та ухвалила на своєму 85-му пленарному засіданні ґрунтовне дослідження «Про прямий доступ до конституційного правосуддя» (17-18 грудня 2010 року, Венеція) (далі – *Доповідь*), що має на меті сприяти «розвитку внутрішньодержавних засобів правового

захисту від порушень прав людини» та спрямоване на формування уявлень про різноманітні засоби вирішення проблем захисту прав людини через інструменти конституційного правосуддя [4]. Матеріали Доповіді містять унікальну систематизовану інформацію щодо класифікації видів індивідуального доступу до конституційного правосуддя, їх загальних рис та особливостей у різних країнах Європи та інших частин світу, що обумовлює необхідність їх ретельного вивчення, узагальнення та інтерпретації у світлі досліджуваної проблематики.

Отже, *мета* цієї статті: визначення на підставі методологічних підходів, закладених Венеціанською комісією, поняття, види та засоби індивідуального доступу до конституційного правосуддя, з'ясувати місце різних моделей конституційної скарги в їх системі; розробити окремі пропозиції щодо вдосконалення механізму індивідуального доступу до конституційного правосуддя в Україні через запровадження оптимальної моделі конституційної скарги.

Викладення основного матеріалу. Венеціанська комісія виходить з консолідованого розуміння індивідуального доступу до конституційного правосуддя, який означає «різні механізми, що дозволяють звертатися до конституційного суду або аналогічних органів у випадках порушень конституційно охоронюваних прав з індивідуальною чи колективною скаргою» (пункт 21 (III) Доповіді). Причому під «конституційним судом чи іншим аналогічним органом» розуміються власне конституційні суди, а також конституційні трибунали, конституційні ради або верховні суди, що виконують функції конституційних судів (пункт 21 (IV) Доповіді), (*далі - конституційні суди*).

Важливою передумовою для індивідуального конституційного контролю виступає наявність писаної конституції (з урахуванням особливостей конституційних актів окремих країн – Великобританії, Ізраїлю, Сан-Маріно та ін.), що містить перелік визнаних державою основоположних прав людини, яким забезпечується конституційний захист, як частину конституційного тексту або у вигляді додатку (окремого акта про права людини). Ці права, за виключенням політичних прав та окремих соціальних прав (наприклад, право на соціальне забезпечення), мають всі особи незалежно від їх громадянства, отже індивідуальний доступ до конституційного правосуддя стосується переважно всіх членів суспільства (хоча захист іноземців може бути менш всеохоплюючий, ніж громадян) (пункти 22, 24, 53 Доповіді).

Методологічною основою побудови системи індивідуального доступу до конституційного правосуддя та вирішення питання про місце в ній конституційної скарги підтриманий Венеціанською комісією поділ такого доступу на два види: **прямий та опосередкований**. *Прямий індивідуальний доступ до конституційного правосуддя* передбачає всі юридичні засоби, що надані особі для безпосереднього звернення до конституційного суду щодо конституційності нормативного чи індивідуального акта без посередництва інших органів. *Опосередкований*

індивідуальний доступ до конституційного правосуддя означає, особи мають можливість звертатися до конституційного суду з питань конституційності нормативного чи індивідуального акта через інші органи державної влади. В багатьох державах існує змішана система індивідуального доступу, яка включає інститути як прямого, так і опосередкованого доступу до конституційного правосуддя.

У межах опосередкованого індивідуального доступу до конституційного правосуддя суб'єктами звернення до конституційного суду з приводу конституційності законодавчого акта чи індивідуального рішення переважно виступають *суди загальної юрисдикції* (через подання «попередніх запитів»), *омбудсмени* (за зверненнями осіб щодо порушення їх конституційних прав і свобод), *члени парламенту* (якщо вони діють на підставі індивідуальної петиції) або інші органи державної влади, уповноважені звертатися до конституційного суду з приводу конституційності юридичних актів, у разі отримання ними відповідного звернення (пропозиції) від фізичних чи юридичних осіб приватного права.

Часто саме суду загальної юрисдикції, у разі виникнення сумнівів щодо конституційності закону або іншого акта, який підлягає застосуванню в конкретній справі, звертаються з так званим «попереднім запитом» до конституційного суду. Така процедура передбачена законодавством більшості країн Європи з централізованим конституційним контролем («континентальною моделлю»), крім Португалії та Швейцарії. У державах з децентралізованим конституційним контролем «попередній запит» суду зустрічається рідко, оскільки суди загальної юрисдикції, як правило, уповноважені вирішувати питання про неконституційність акта, що підлягає застосуванню. Отже, цей різновид індивідуального доступу має конкретний характер, тобто пов'язаний з конкретною справою, при розгляді якої були порушені чи можуть бути порушені права і свободи особи, що охороняються на конституційному рівні.

У країнах з централізованим конституційним контролем омбудсмани (парламентські уповноважені, «народні захисники і т.д.), можуть ініціювати конституційний контроль як поза зв'язком з конкретною справою (Естонія, Іспанія, Португалія, Словенія, Хорватія та ін.), так і у зв'язку з конкретним випадком порушення прав людини (Азербайджан, Перу та ін.), що дає можливість доступу фізичним та юридичним особам до конституційного правосуддя, хоча й опосередковано.

Аналогічні інститути опосередкованого доступу до конституційного правосуддя запроваджено і в Україні. Так, за Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (*далі – Закон*) до підстав для порушення питання про відкриття провадження у справі щодо відповідності норм чинного законодавства принципам і нормам Конституції України стосовно прав та свобод людини і громадянина належать виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених у процесі загального судочинства, а також органами виконавчої влади у процесі їх застосування та Уповноваженим

Верховної Ради України з прав людини у процесі його діяльності (пункти 2, 3 статті 82 Закону).

Відповідно до ст. 83 Закону, у разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється, відкривається конституційне провадження у справі і справа розглядається Конституційним Судом України невідкладно. Характеризуючи ситуацію в Україні, Венеціанська комісія стверджує, що «всі звичайні суди можуть представити попередній запит до конституційного суду» (пункти 60 Доповіді), хоча такий запит може бути направлений лише через Верховний Суд України та підставою для відкриття провадження у такому випадку виступатиме конституційне подання Верховного Суду України. Слід підкреслити, що Комісія визнає доцільним та ефективним надання прямого доступу судам усіх інстанцій до конституційного суду (пункт 62 Доповіді).

В Україні (як і в окремих інших країнах, зокрема Албанії, Бельгії, Болгарії, Іспанії, Литві, Польщі, Угорщині, Франції, Хорватії, Чехії та ін.) сторони судового процесу у разі сумнівів щодо конституційності норми, яка підлягає застосуванню, можуть подати клопотання щодо звернення суду загальної юрисдикції з попереднім запитом до Конституційного Суду через Верховний Суд України. Однак задоволення таких клопотань віднесене на розсуд суду та може бути відхилене. Лише в окремих країнах (Кіпр, Румунія, Словенія) запроваджено ефективний засіб індивідуального доступу, коли суди зобов'язані подати попередній запит до конституційного суду, якщо сторони скористалися процесуальним засобом «виключення неконституційності» (пункти 58, 59 Доповіді).

Що стосується омбудсмена, то Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР, визначаючи повноваження Уповноваженого, закріпив його право звертатися до Конституційного Суду з поданням про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які *стосуються прав і свобод людини і громадянина* (пункт 3 статті 13 Закону). Однак, як зазначила Венеціанська комісія, «доступ до конституційного суду через омбудсмена не може замінити прямий доступ осіб та має вважатися додатковим засобом» (пункт 64 Доповіді).

Опосередкований доступ до конституційного правосуддя має свої переваги, до яких, передусім, належать висока юридична обізнаність відповідних органів та посадових осіб та їх компетентність при складанні відповідного звернення (подання, запиту, скарги) до конституційного суду. Подання конституційної скарги через уповноважені органи та посадові особи сприяє також вирішенню проблеми надмірного перевантаження конституційних судів необґрунтованими скаргами, а також такими, що повторюються чи зловживають правом на конституційний захист порушених прав та свобод осіб. Ці органи (посадові особи) виступають

«фільтрами» для таких скарг та відсікають їх на стадії надходження.

Основним недоліком опосередкованого індивідуального доступу до конституційного правосуддя є дискретність повноважень відповідних органів (посадових осіб) щодо ініціювання ними конституційного контролю. Саме обмеження доступу індивідів до конституційного правосуддя через право відповідних органів (посадових осіб) визнати недоцільним звернення до конституційного суду з приводу конституційності тих чи інших юридичних актів, які, на думку заявників, порушують їх конституційні права і свободи, виступає основним аргументом на користь прямого індивідуального доступу до конституційного правосуддя.

Як зазначає Венеціанська комісія, у світі існують різні моделі прямого доступу до конституційного правосуддя. Першою з них є так звана *публічна скарга* (*actio popularis*), яка передбачає право кожної особи подати конституційну скаргу щодо конституційності нормативного акта після його оприлюднення за відсутності власного інтересу особи у справі [5]. Тобто публічна скарга виключає обов'язок заявника доводити, що відповідна норма безпосередньо та в даний час стосується його конституційних прав і свобод. Цей різновид прямого доступу створює найбільші передумови для надмірного перевантаження конституційного суду, тому він визнаний у небагатьох країнах світу, зокрема в Грузії, Ліхтенштейні, Мальті, Перу, Угорщині, Хорватії, Чилі, ПАР.

Наступним різновидом прямого доступу до конституційного правосуддя виступає *індивідуальна пропозиція*, яка передбачає можливість заявників (фізичних чи юридичних осіб приватного права) звернутися до конституційного суду з пропозицією розглянути питання про конституційність нормативного акта, залишаючи вирішення питання про доцільність такого розгляду на розсуд суду. Такий засіб індивідуального ініціювання абстрактного конституційного контролю допускається у визначених випадках в Албанії, Польщі, Угорщині, а у Сербії та Чорногорії відмова конституційного суду у розгляді питання про конституційність має бути вмотивована.

Квазіпублічна скарга (*quasi actio popularis*) межує з абстрактним контролем (*actio popularis*) та індивідуальною конституційною скаргою щодо неконституційності нормативного акта. Її суть полягає в тому, що заявник може оскаржити до конституційного суду конституційність певної норми у зв'язку з розглядом конкретної справи, результат застосування якої впливає на його законний інтерес. Однак на відміну від нормативної конституційної скарги заявник не має доводити факт заподіяння шкоди його конституційно охоронюваним правам і свободам, а повинен лише довести можливість впливу правової норми на його конституційні права чи правове становище. Такий різновид прямого індивідуального доступу визнаний у Греції.

Нарешті, ключовим інститутом прямого індивідуального доступу до конституційного правосуддя виступає *індивідуальна конституційна*

скарга, запроваджена в багатьох країнах, серед яких Албанія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Грузія, Іспанія, Кіпр, Ліхтенштейн, Латвія, Люксембург, Мальта, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словенія, Словаччина, Угорщина, Хорватія, Чехія, Швейцарія та ін. Серед її різновидів виділяють *нормативну конституційну скаргу*, яка пов'язана з розглядом конкретної справи, проте оскарженню підлягає лише нормативний акт, покладений в основу ухвалення індивідуального акта, тоді як сам правозастосовний акт не підлягає оскарженню, тобто конституційний контроль не стосується застосування нормативного акта.

Венеціанська комісія виділила в окремий різновид індивідуальної конституційної скарги *конституційне звернення* фізичних та юридичних осіб щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України. Частково така позиція підтверджується самим Законом України «Про Конституційний Суд України», в якому конституційне звернення визначається як письмове клопотання до Конституційного Суду про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи (стаття 42 Закону). Таке визначення прямо вказує на функціональну спрямованість офіційного тлумачення за конституційним зверненням фізичних або юридичних осіб на забезпечення та захист їхніх прав і свобод, що споріднює його з інститутом конституційної скарги.

Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94 Закону). Венеціанська комісія підкреслила, що конституційне звернення, запроваджене законодавством України, стосується не індивідуального акта, а тлумачення нормативного акта, таким чином, воно «по суті виконує функцію нормативної конституційної скарги» (пункт 78 Доповіді.)

На думку групи дослідників (А. Головіна, В. Тихого, П. Ткачука, В. Шаповала та ін.), про близькість інститутів офіційного тлумачення та конституційної скарги свідчить також частина друга статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», згідно з якою у разі, якщо при тлумаченні закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього закону. Тим самим створено можливість захисту прав і свобод особи через визнання неконституційності застосованого закону шляхом ініціювання нею в органі конституційної юрисдикції процедури щодо офіційного тлумачення цього закону. За твердженням В. Тихого, «Конституцією та законами України надається можливість

особам фактично подавати конституційні скарги до КСУ про захист своїх конституційних прав [6].

Згідно з інформацією відділу контролю Конституційного Суду за 14 років діяльності до Конституційного Суду надійшло 2 268 звернень суб'єктів права на конституційне звернення (громадян). Із них: 1 973 повернуто, переважно з причин невідповідності конституційних звернень вимогам, передбаченим Конституцією України і Законом України «Про Конституційний Суд України», і невідомості Конституційному Суду питань, порушених у конституційних зверненнях (стаття 45 Закону); за 43-ма конституційними зверненнями прийняті рішення Конституційного Суду, у тому числі 4 – щодо офіційного тлумачення Конституції України, 5 – щодо тлумачення Конституції і законів України, 12 – щодо офіційного тлумачення законів України [7]. Чотири рішення Конституційного Суду базувалися на положеннях Європейської конвенції під час розгляду справ за конституційними зверненнями (з них одне – за зверненням юридичної особи і три – за зверненнями фізичних осіб) [8].

На наше переконання, така статистика та в цілому практика розгляду конституційних звернень фізичних та юридичних осіб до Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України свідчить, що цей інститут не може компенсувати «класичний» інститут конституційної скарги як засіб прямого індивідуального доступу до конституційного правосуддя, який передбачає безпосередню можливість особи ініціювати перед органом конституційної юрисдикції питання про конституційність закону або іншого юридичного акта.

Нарешті, різновидом індивідуальної конституційної скарги є *повна конституційна скарга*, яка охоплює право фізичних та юридичних осіб оскаржити до конституційного суду конституційність як нормативних, так і індивідуальних адміністративних актів чи рішень суду, оскільки порушення прав людини нерідко є результатом неконституційних індивідуальних актів, заснованих на конституційних нормативних актах.

Європейський суд з прав людини визнає повну індивідуальну конституційну скаргу ефективним засобом правового захисту у випадках порушень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Така модель конституційної скарги дозволяє істотно зменшити кількість звернень осіб до Страсбурзького суду через активізацію національного правозахисного механізму, що обумовлює висловлену у Доповіді підтримку Венеціанською комісією інституту повної індивідуальної конституційної скарги (пункт 79 Доповіді).

Такий висновок підтримав у своєму вітальному слові на Конференції Голова Венеціанської Комісії Ради Європи Дж. Букіккіо, який зазначив, що «у разі запровадження повної конституційної скарги кількість рішень щодо України у Страсбурзі могла б значно зменшитися. Більше того, український народ зміг би скористатися ефективним механізмом захисту прав людини всередині країни» [9]. Цей аргумент є надзвичайно

переконливим для України, яка входить до трійки країн Ради Європи – лідерів за кількістю індивідуальних скарг до Європейського Суду з прав людини від осіб, які перебувають у межах її юрисдикції.

Отже, виходячи з визнаних Європейською комісією за демократію через право методологічних підходів слід поставити остаточну крапку в дискусіях щодо існування в Україні індивідуального доступу до конституційного правосуддя через ствердну відповідь на це питання. Однак цей висновок не означає достатність та вичерпність засобів такого доступу для громадян України чи інших фізичних і юридичних осіб та актуалізує питання про необхідність його вдосконалення у напрямі запровадження в Україні інституту індивідуальної конституційної скарги. На нашу думку, Конференція, що відбулася, однозначно стала на бік такого підходу та започаткувала новий етап наукових дискусій – етап пошуку оптимальної моделі конституційної скарги в сучасних умовах становлення системи конституційного судочинства в Україні.

В такій моделі конституційної скарги слід використовувати найкращий досвід провідних країн світу. Вона має бути спрямована на запобігання потенційних ризиків (негативних наслідків) її запровадження, серед яких науковці називають надмірне перевантаження Конституційного Суду; унеможливлення розв'язання ним найважливіших проблем суспільного життя, основоположних проблем щодо прав людини [10]; фактичне перетворення органу конституційного контролю на «четверту» інстанцію для справ, що підлягають розгляду судами загальної юрисдикції та ін.

Нами вже було підготовлено ряд публікацій, які містять перші кроки на шляху до побудови такої оптимальної моделі конституційної скарги та визначають низку конкретних пропозицій щодо її суб'єктів, предмета конституційної скарги, актів, що підлягають оскарженню, строків подання, інших елементів правового механізму її функціонування, а також окремі пропозиції щодо можливої процедури розгляду конституційної скарги у Конституційному Суді [11].

У консолідованому вигляді запропонована нами модель конституційної скарги передбачає право громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб приватного права після вичерпання всіх національних можливостей правового захисту подати письмову скаргу до Конституційного Суду щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим у випадках, коли застосування цих актів у конкретній справі призвело до порушення закріплених у Конституції України прав і свобод суб'єктів конституційної скарги.

По суті, йдеться про запровадження нормативної конституційної скарги, пов'язаної з розглядом конкретної справи. Оскарженню підлягатиме лише нормативний акт, покладений в основу ухвалення індивідуального акта (судового рішення), тоді як саме судові рішення у

разі задоволення конституційної скарги буде переглянуто судами загальної юрисдикції в особливому порядку, аналогічному перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом з прав людини відповідних рішень проти України. Зрозуміло, що запровадження такого правового інституту, як слушно зауважив А. Головін [12], вимагатиме внесення змін до Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідних положень кодексів та інших законів України, а також Регламенту Конституційного Суду.

Запропонований підхід в цілому відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії щодо вирішення конституційним судом питань конституційності лише нормативних актів (пункт 6 Доповіді), тоді як контроль за законністю індивідуальних актів, як правило, мають здійснювати суди загальної юрисдикції, що сприятиме виправданому розмежуванню компетенції між ними та розвантаженню органу конституційного контролю.

Зрозуміло, що запровадження, принаймні на першому етапі, нормативної, а не повної конституційної скарги потребуватиме додаткової аргументації в розглянутому вище аспекті вирішення проблеми численних звернень до Європейського Суду з прав людини проти України. Однак за певних обставин така скарга може вважатися ефективним та доступним засобом національного захисту прав людини та в окремих випадках її подання до Конституційного Суду може виступати необхідною передумовою звернення особи до Страсбурзького суду.

Висновки. Таким чином, подальше вивчення та використання напрацювань провідних європейських правозахисних інституцій та найкращого досвіду зарубіжних країн дозволить розробити на їх основі методологічні засади конструювання конституційної скарги для України, а також ефективний інструментарій оцінки її запропонованих моделей. Це забезпечить належну науково-методичну базу розробки та запровадження в Україні оптимальної моделі індивідуальної конституційної скарги, яка сприятиме суттєвому зміцненню механізму індивідуального доступу до конституційного правосуддя та національної системи захисту прав людини в цілому.

Використані джерела:

1. Конференція була широко висвітлена в усіх основних фахових інтернет-ресурсах: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>; <http://www.viche.info/journal/2740/>; <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=235663>; http://www.yuricom.com/ua/panoram_of_week/?id=8678 та ін.
2. Вступне слово Голови Конституційного Суду України Анатолія Головіна на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 року в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>
3. Виступ Голови Верховної Ради України Володимира Литвина на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і

- проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 року в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>
4. Тут і далі: Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) «Про прямий доступ до конституційного правосуддя» (85-те пленарне засідання, 17-18 грудня 2010 р., Венеція.) [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.venice.coe.int>
 5. Бакірова І. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки/ І. Бакірова [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.zakon.org.ua/article/42>
 6. Тихий В. Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненнями фізичних і юридичних осіб/ В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. - № 2. – С. 67
 7. Див.: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.zakon.org.ua/>
 8. Кампо В., Савчин М., Сергієнко Н. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України // Право України. - 2010. - № 10. - С. 190.
 9. Вітальне слово Голови Венеціанської Комісії Ради Європи Джанні Букіккіо на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 року в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>¹
 10. Тодика Ю., Марцеляк О. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян / Ю. Тодика, О. Марцеляк // Вісник Академії правових наук України. – 1997. - № 4 (11). – С. 38-39.
 11. Наприклад, див: Гультай М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні / М.М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. - № 6. – С. 116-118.
 12. Вступне слово Голови Конституційного Суду України Анатолія Головіна на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 року в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>

Рецензент: суддя Конституційного Суду України, професор кафедри муніципального права Академії муніципального управління Кампо В.М.